
ČLANCI I RASPRAVE

UDK 811.163.42(091)

Izvorni znanstveni članak

Primljen 27.I.2004.

Prihvaćen za tisak 22.III.2004.

Vesna Badurina-Stipčević
Staroslavenski institut
Demetrova 11, HR-10000 Zagreb

MUKA KRISTOVA PO MARKU
U HRVATSKOGLAGOLJSKOM
PARIŠKOM ZBORNIKU SLAVE 73

Muka Kristova po Marku iz najstarijega sačuvanoga hrvatskoglagoljskoga *Pariškoga zbornika Slave 73* tekstološki se istražuje i uspoređuje s tekstom *Muke* u misalima. Posebice se istražuje odnos prema latinskom predlošku i osuvremenjivanju leksika. U analizi su pridodane i neke leksičke sličnosti s latiničkim lekcionarima. Glagoljski tekst *Muke* objavljuje se u latiničkoj transliteraciji.

1. *Pariški zbornik Slave 73* (dalje u tekstu *Par*) koji se čuva u Bibliothèque Nationale u Parizu potječe iz 1375. godine i najstariji je sačuvani hrvatskoglagoljski zbornik.¹ Pisale su ga tri ruke, no najveći dio zbornika pisao je pisac glagoljaš Grgur Borislavić iz modruške Gorice, pripadnik ličko-krbavskoga kulturnoga područja, koje je u 14. i 15. stoljeću bilo središtem hrvatskoga glagoljaštva.² Neke su tekstone pisali i »Stipan pisac« i »prvad Mikula« iz Istre. Zbornik (u literaturi nazvan i *Borislavićevim*) bio je namijenjen »prizidnicama«, redovnicama samostana sv. Julijana u Šibeniku.³ Sastoji se od 296 pergamentskih listova (vel. 15×11,5 cm). Sadrži

¹ Prvi je zbornik opisao M. Tadin: Recueil glagolitique croate de 1375, *Revue des études slaves* 31, Pariz 1954, str. 21–32, nakon što ga je 1951. g. iz neke knjižnice u Španjolskoj nabavila pariška Bibliothèque Nationale.

² Usp. J. Bratulić, Glagoljica i glagoljaši na području krbavske biskupije, *Krbavska biskupija u srednjem vijeku* (ur. M. Bogović), Visoka bogoslovska škola u Rijeci i Kršćanska sadašnjost, Rijeka i Zagreb 1988, str. 103–112.

³ Samostan i crkva sv. Julijana nisu obnovljeni nakon razaranja u Drugome svjetskom ratu. Usp. M. Tadin, *op. cit.*, str. 30.

liturgijske i biblijske tekstove, kao i neliturgijske molitve, apokrifnu legendu o dvanaest petaka, apokrifnu epistolu o štovanju nedjelje i legendu o sv. Margareti. Od biblijskih tekstova treba istaknuti psaltir, kantike i tekstove *Muke Kristove*. Po tematsko-sadržajnoj strukturi *Par* je prvi primjer ranije razvojne faze hrvatskoglagoljskih zborničkih kompilacija u kojima se pretežita zastupljenost liturgijskoga repertorija postepeno proširuje i obogaćuje neliturgijskim tekstovima.⁴

Nakon Tadinova bibliografskoga opisa taj tematski interesantan zbornik vrlo je brzo privukao istraživače. Tako je C. Verdiani izdao glagoljski tekst *Muke svete Margarete* iz *Oxfordskoga zbornika MS. Can. lit. 414* s varijantama iz *Par*.⁵ Verdianijeve tvrdnje o nezavisnosti hrvatskolatiničkih prikazanja od glagoljaške tradicije doveo je u pitanje E. Hercigonja u pomnoj tekstološko-stilskoj analizi kojom je dokazao da se dramski tekst latiničkoga prikazanja podudara upravo s glagoljskom, a ne latinskom verzijom iste redakcije legende.⁶ E. Hercigonja smatra i da je s tekstološkoga aspekta bilo primjerenije kao osnovni tekst izdati stariju i potpuniju legendu o sv. Margareti iz *Par*. U literaturi je kritički obrađena i apokrifna *Legenda o 12 petaka* iz *Par*.⁷ Taj popis »suhih« 12 petaka, ali bez teksta o prepiranju kršćanina i židova o vjeri, nalazi se na samom početku *Par*.

Da *Par* »zauzima među hrvatskoglagoljskim spomenicima zasebno mjesto«, istaknuo je u liturgijskim i tekstološkim istraživanjima J. Tandarić.⁸ Napominje da je *Par* jedini sačuvani rukopisni *liber horarum*⁹, zatim da se njegovi marijanski oficiji razlikuju od službi istih blagdana u brevijarima¹⁰, no najveća mu je osobitost misni red i kanon, koji predstavljaju »prvotnu redakciju glagoljaškoga sakra-

⁴ Usp. E. Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost, Povijest hrvatske književnosti*, Liber–Mladost, Zagreb 1975, str. 131–132; I. Petrović, Borislavić, Grgur (Gregor, Gregorij), *Hrvatski biografski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1989, knj. 2, str. 161.

⁵ C. Verdiani, *Il codice Dalmatico-Laurenziano Ms. croato dei primi decenni del XVI secolo*, *Ricerche slavistiche* 5, Roma 1957, str. 67–139.

⁶ E. Hercigonja, *Latiničko prikazanje Muka svete Margarete i hrvatskoglagoljska hagiografskolegendarna tradicija*, *Croatica* 26–28, Zagreb 1987, str. 29–70. Autor upozorava da je C. Verdiani pogrešno atribuirao *Borislavićev zbornik* u 15., a ne 14. stoljeću, iz čega proizlazi i krivi metodološki postupak.

⁷ A. Nazor, Još jedan glagoljski tekst *Legende o 12 petaka*, *Croatica* 42–44, Zagreb 1995–1996, str. 289–302.

⁸ J. Tandarić, *Ordo missae u Pariškom zborniku Slave 73*, *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*, Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevac trećoredaca, Zagreb 1993, str. 110.

⁹ Isto.

¹⁰ Idem, *Marijino štovanje u hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima*, *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*, op. cit., str. 288–289.

mentara u Hrvatskoj«, nastalu prije franjevačke reforme u 13. stoljeću.¹¹ Nadalje *Par* sadrži prijevode psaltira, kantika i četiriju *Muka* tako dosljedno provedene prema latinskome Vulgatinu prijevodu, kao ni u jednom drugom hrvatskoglagoljskom spomeniku¹², te su »iznova prevedeni s Vulgate na hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika, a nije sačuvan raniji prijevod sa LXX.«¹³ O psaltiru u *Par* M. Šimić zaključila je da se vrlo razlikuje od drugih istovrsnih hrvatsko-glagoljskih tekstova: »on je iznova preveden prema latinskom, te ima posve drugačiju strukturu rečenice, kao i poprilično različit leksik od ostalih psaltira.«¹⁴ J. Reinhart u studiji o sintaksi hrvatskokrkvenoslavenskoga jezika navodi tekstove *Muke* u *Par* kao dio misalske tradicije i tekstološki ih svrstava u južnu redakciju hrvatskoglagoljskih misala.¹⁵ U ovom ću radu, potaknuta prethodnim istraživanjima, pokušati istražiti u kojem odnosu stoji tekst *Muke Kristove po Marku* u *Par* prema tekstu u misalima.¹⁶

2. Tekstovi *Muke Kristove*, središnjega i vjerojatno najstarijega dijela evanđelja, nalaze se u mnogim liturgijskim i neliturgijskim glagoljskim kodeksima. Najstariji hrvatskoglagoljski tekst koji sadrži dio misalskoga čitanja iz *Muke po Mateju* su *Bašćanski ostrišci* iz 12. stoljeća. Kao misne lekcije unutar uskrsnoga ciklusa čitaju se *Muke* iz četiriju evanđelja u brojnim glagoljskim misalima. Iako postoje mnogi misalski fragmenti iz 13. i 14. stoljeća, većina od sačuvanih dvadeset rukopisnih hrvatskoglagoljskih misala, pa čak i dva tiskana (*Prvotisak*, 1483. i *Senjski misal*, 1494.) pripadaju 15. stoljeću. Originalno su ove biblijske lekcije, kao i neki drugi hrvatskoglagoljski novozavjetni misalski i brevijarski tekstovi, staroslavenskoga

¹¹ J. Tandarić, *Ordo missae...*, *op. cit.*

¹² Isto.

¹³ J. Tandarić, Hrvatski marijanski oficiji, *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*, *op.cit.*, str. 276.

¹⁴ Usp. M. Šimić, *Leksik hrvatskoglagoljskoga psaltira. Doktorska disertacija*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2000, str. 149.

¹⁵ J. Reinhart, *Untersuchungen zur Syntax des Kroatisch-Kirchenslavischen. Das glagolitische Missale romanum. Habilitationsschrift*, Universität Wien, 1993, str. 60.

¹⁶ Idem, *Ordo missae...*, *op. cit.* *Par* je uvrstio i J. Fućak u monografsku obradu hrvatskoga lektionara, Usp. J. Fućak, *Šest stoljeća hrvatskoga lektionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975, str. 200. Međutim, Tandarić je upozorio da Fućak u opisu zbornika donosi neprovjerene i zbunjujuće podatke, jer je zamijenio rukopise *Code Slave 11* i *Code Slave 73*. K tome, Fućak je pogrešno opisao zbornik kao »glagoljski brevijar, ritual i misal.« A, nije jasan ni »poseban utjecaj latinskoga i talijanskoga« u jeziku zbornika, kao niti »bosansko-hrvatska redakcija« kojoj bi pripadao. Usp. J. Tandarić, Fućakova obrada hrvatskoga lektionara, *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost*, *op. cit.*, str. 166.

podrijetla, a poslije su prilagođeni zapadnoj, latinskoj verziji Biblije.¹⁷ Upravo je u spomenutoj fragmentarno sačuvanoj *Muci* u *Bašćanskim ostrušcima* potvrđena najranija adaptacija hrvatskoglagoljskoga biblijskoga prijevoda prema Vulgati.¹⁸

M. Pantelić dijeli misalske kodekse prema osobinama biblijskih perikopa u dvije matice, sjevernu, krčko-istarsku i južnu, zadarsko-krbavsku.¹⁹ Dok južnu skupinu odlikuje veće oslanjanje na Vulgatu, usklađenost prema latinskim obrascima i jezična pomlađenost, u tekstovima sjeverne skupine, koji su isto bili redigirani, još su primjetni tragovi Septuagintina teksta. Prema J. Reinhartu prva hrvatskokrkenoslavenska redakcija Biblije, prisutna u krčko-istarskoj matici misala, kojoj je glavni predstavnik *Misal Vatikanski Borg. illir. četvrti*, nastala je u 12. stoljeću, a južna redakcija, kojoj na čelu stoji *Novakov misal*, nastala je u prvoj polovici 14. stoljeća.²⁰ Oracije pak koje nisu tradirane iz staroslavenskih tekstova prevedene su u objema redakcijama misala u 13. stoljeću. Primjeri udaljavanja od grčkoga i staroslavenskoga predloška, a približavanje latinskim prijevodima evidentni su već u sjevernoj, ali su u južnoj redakciji još razvijeniji i mnogo češći. Isto tako se u južnoj redakciji znatno povećao broj kroatizama primjetan već u starijoj. Na temelju dosadašnjih istraživanja, dakle, mogli bismo reći da sjevernoj skupini pripadaju još *Ljubljanski misal Ms 162*, *Bribirski*, *MR 180*, *Ročki*, *Oxfordski Ms. Canon lit. 349* i *Kopenhagenski*, a južnoj pripada više kodeksa: *Ljubljanski misal Ms 164*, *Novljanski*, *Vatikanski Borg. illir. osmi*, *Vrbnički prvi i drugi*, *Oxfordski Ms. Canon lit. 373*, *Hrvojev*, *Berlinski*, *Newyorški* i *Prvotisak misala*. Odnosi među redakcijama teško se mogu na nekim mjestima jasno odijeliti, a neki od misala imaju tragove obiju, kao npr. *Ljubljanski misal Ms 162*, *Novljanski*, *Vatikanski Borg. illir. osmi*, *Oxfordski Ms. Canon lit. 373* i *Oxfordski Ms. Canon lit. 349*, *Berlinski* i *Kopenhagenski*. Zanimljivo je da i kodeksi istoga prepisivača, Bartola Krbavca, pripadaju različitim redakcijama, *Ročki* i *Ljubljanski misal Ms 162* sjevernoj, a *Berlinski* južnoj.

3.1. *Par* sadrži u kontinuitetu sve četiri *Muke*, po Mateju, Marku, Luki i Ivanu i nalazi se u dijelu zbornika koji je pisala Borislavićeva ruka. *Muka Kristova po Marku* čita se »V utori veli« na f. 246v–253v. Njezin sam tekst usporedila s pa-

¹⁷ V. Badurina-Stipčević, Tekstološke odrednice hrvatskoglagoljske *Muke Kristove*, *Zbornik radova međunarodnoga znanstvenoga simpozija »Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – Passion une source inépuisable de l'inspiration en culture« II*, Udruga Pasijska baština, Zagreb 2000, str. 41–51.

¹⁸ J. Reinhart, Najstarije svjedočanstvo za utjecaj Vulgate na hrvatskoglagoljsku Bibliju, *Slovo* 39–40, Zagreb 1990, str. 45–52.

¹⁹ M. Pantelić, Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema Misalu kneza Novaka iz 1368, *Radovi Staroslavenskog inštituta* 6, str. 69–71.

²⁰ J. Reinhart, *Untersuchungen...*, str. 56 i dalje.

sionskim tekstom u najstarijem hrvatskoglagoljskom misalu *Vatikanskom Borgillir. četvrtom* (početak 14. stoljeća, dalje u tekstu Vat₄) iz sjeverne skupine, kao i s tekstom južne redakcije u *Novakovu misalu* (1368 g., dalje u tekstu Nov).²¹ Pažljivom usporedbom mogu se pronaći tekstološki podudarne rečenice, pa i odlomci, ne samo u oba misala, nego i u tekstu *Muke u Par*. Sljedeći primjeri neka pokažu postojanje tih zajedničkih tekstualnih veza:

14,6: *Dobro bo dĕlo sdĕla vĕ mnĕ* Vat₄] *Dobro bo dĕlo sadĕlala estĕ v' mnĕ* Nov] *Dobro dĕlo sĕdĕlala e(stĕ) vĕ me* Par;

14,9: *prop(o)v(ĕ)dĕno budet' ev(a)nĵ(e)lie sie v' vsem' mirĕ* Vat₄] *prop(o)v(ĕ)dĕno budetĕ e(van)ĵ(eli)e sie v' vsem' mirĕ* Nov] *prop(o)v(ĕ)dano budet' e(van)ĵ(eli)e sie vĕ v'sem' svitu* Par

14,11: *Oni že slišavše vzradovaše se i obečaše* Vat₄] *Oni že slišav'se i vzradovaše se i obečaše* Nov] *Oni slišavše vzradovaše se i obečaše* Par;

14,15: *I ta vama pokažet' gornicu veliju postlanu i tu ugotovaita namĕ* Vat₄] *I ta vama pokažet' gostin'nicu veliju postlanu i tu ugotovaita n(a)mĕ* Nov] *I ta vama pokažetĕ večerat(e)lnicu veliku nastr'tu · i on'dĕ ugotovaita nam'* Par;

14,16: *Šbđša že uč(e)n(i)ka ego pridota v grad' i obrĕtota ěkože reče ima I(su)sĕ i ugotovasta Pasku* Vat₄] *Idosta že uč(e)nika ego i pridosta v' gradĕ i obrĕtosta ěkože r(e)če ima I(su)sĕ. i ugotovasta Pasku* Nov] *I šad'sha uč(e)nika ego i pridosta v' grad' · i obrĕtosta kako r(e)če ima I(su)sĕ · i ugotovasta Vazamĕ* Par;

14,26: *I pĕsn' rekše izidu v goru Elion'skuju. i g(lago)la imĕ I(su)sĕ: vsi vi sĕblaznite se o mnĕ v siju noĕv* Vat₄] *I pĕs(nĕ) rek'se izidu v' goru Maslin'skuju. i r(e)če im' I(su)sĕ: Vsi vi sablaznite se o mnĕ v siju noĕv* Nov] *p(ĕ)s(anĕ) rekše · izidoše v' goru Maslin'sku: I r(e)če imĕ I(su)sĕ: V'si s'blaz'nite se o mni v noĕ' su* Par;

14,36: *av'va ot'če vsa vzmogućna sut' tebĕ mimonesi čašu siju ot mene* Vat₄] *Av'va o(tĕ)če vsa tebĕ v'zmogućnā sutĕ mimonesi čašu siju ot mene* Nov] *Ab'ba o(tĕ)če v'sa tebi v'zmogućna sutĕ mimonesi čašu su ot mene* Par;

14,38: *bdĕte i m(o)lĕte se da ne vnidete v napast' d(u)hĕ bo bĕd'r' est' a plĕt' nemoĕna* Vat₄] *Bdite i m(o)lite se da ne vnidete v' napastĕ. D(u)hĕ že gotov' estĕ a plĕt' nemoĕna* Nov] *Bdite i m(o)lite da ne vnidete v napastĕ: D(u)hĕ bo gotov' e(stĕ): a pl't' nemoĕna* Par;

14,43: *I oĕe emu g(lago)ljuĕu pride Ijuda Skariot'ski edin ot oboju na desete i s nim' narod' mnogĕ* Vat₄] *I oĕe emu g(lago)ljuĕu pride Ijuda Skariotski edin' od oboju na desete i š nimĕ narodĕ mnog' Nov]* *I oĕe emu g(o)v(o)reĕu · pride Juda S'kariotĕ: edanĕ ot ·bĭ· [=12] i š' nim' narod' mnogi* Par;

²¹ U istraživanju se koristim fotografijama Par, Vat₄ i Nov iz fototeke Staroslavenskoga instituta u Zagrebu.

14,48–49: *I otvečav' I(su)sv̄ reče narodom': Êko na raz'boinika li izidoste na me. s oružiem' i s dr'kolami êti me. Po vse že d(ḃ)ni bēh̄v v' vas̄v̄ uče v crk(ḃ)vi i ne êste mene. Vat4] Otvečav' že I(su)sv̄ i r(e)če im̄v: êko na razboinika li izidoste na me sa oružiem̄v i z drēviem̄v êti me. Po v'se že d(ḃ)ni bēh' v v(a)sv̄ uče v' crk(ḃ)vi i ne êste me. Nov] I odgovoriv' I(su)sv̄ reče im̄v: Kako na razboinika li izidoste s' meči i s drēviem' êti me · Po v'se d(ḃ)ni u vas' bēh' v' crk(ḃ)vi uče i ne êste mene Par;*

14,62: *I(su)sv̄ že reče emu: az' esm' i uzrite s(i)na č(lovēčḃ)skago sēdeča o desnuju sili b(o)žie i greduča sv̄ oblaki n(e)b(e)skimi. Vat4] I(su)sv̄ že r(e)če emu: Az̄v̄ esam̄v. I uzriše s(i)na č(lovēčḃ)sk(a)go sēdeča o des'nuju sili b(o)žie i prihodeča sa oblaki n(e)b(e)skimi Nov] I(su)sv̄ r(e)če emu · Ê esm̄v' · I uzrite s(i)na č(lovēčḃ)sk(a)go sēdeča o desno sile b(o)žie: i prihodeča s' oblaci n(e)b(e)skimi Par;*

15,27: *I s nim' propеше dva razboinika edinogo o desnuju a drugago o šujuju ego. Vat4] I š nim̄v raspеше d'va razboinika edinogo o desnuju a drugago o šuju ego Nov] I š nim' raspеше d'va razboinika ednoga o desno a drugago o livo ego Par;*

15,31: *Takožde že i arhierēi rugajuče se emu drug' kb drugu s knižnici g(lago)lahu inie est' sp(a)sv̄l' a sebe li ne možeť sp(a)sti Vat4] Takoje že i ar'hierēi rugajuče se emu. drug' kb drugu i knižnici g(lago)lahu. Inie est̄v̄ sp(a)sal̄v̄ a sebe li ne možeťv̄ sp(a)sti Nov] Takoe i ar'hierēi rugajuče se drug' k' drugu s knižnici govorahu · Inih' e sp(a)senih' stvoril' · sebe samoga ne more sp(a)sena stvoriti Par;*

15,38–39: *I opona crk(ḃ)venâê razdrê se na dvoe ot višnago kraê do nižnago. Vidêv že satnik̄v stoei prêmo emu êko tako v'z'piv' izdāše reče: vistinu č(lovē)kb sa s(i)nv̄ b(o)ži bē. Vat4] I opona crk(ḃ)venâê razdri se na d'voe ot višnago kraê do nižnago. Vidê eže sat'nik̄v stoei prêmo emu. êko tako v'zapiv̄v izdāše r(e)če: Vistinu č(lovēk)ḃ sa s(i)nv̄ b(o)ži bē. Nov] I opon̄v crk(ḃ)veni razdrê se na dvoe ot višnago kraê do nižnago. I vidiv' sat'nik̄v ki protivu staše da tako vzapiv̄v izdāše r(e)če · Vistinu č(lovē)kb sa s(i)nv̄ b(o)ži bē Par.*

3.2. U daljnjoj pak usporedbi uočljivo je da se tekst u *Par* bolje slaže s *Mukom po Marku* u *Novakovu misalu*, nego s onom u *Vatikanskom Borg. illir. četvrtom misalu*. Razlikovna mjesta misalskih redakcija u sljedećim su primjerima potvrđena i razlikovanjem latinskoga i grčkoga izvornika, pri čemu je evidentno redigiranje prema latinskome u južnoj redakciji misala.²² A tako redigiran i prepravljen tekst služio je kao predložak tekstu u *Par*. Tekstološke podudarnosti u *Par* i *Nov* pretpostavljaju njihovu međusobnu povezanost, odnosno zavisnost zborničkoga teksta od južne redakcije misala, koju predstavlja *Nov*:

14,1: *emše ubili Vat4 κρατήσαντες ἀποκτείνωσιν] l̄bstiju êmut̄v i ubijut̄v Nov hinov̄v êmut̄v i ubijut̄v Par dolo tenerent et occiderent;*

14,3: *I bivšu Vat4 Καὶ ὄντος αὐτοῦ] I egda bē Nov I gda bēše Par Et cum esset;*

²² Koristim se izdanjem *Novum Testamentum graece et latine* (ed. A. Merk S.J.), Roma 1957.

- 14,4: *b(i)si* Vat₄ γέγονεν] *stvorena bê* Nov Par *facta est*;
14,6: *ostanête se ee* Vat₄ ἀφετε αὐτήν] *Ostavite ju* Nov Par *sinite eam*;
14,7: *imate sv soboju* Vat₄ ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν] *imêti budete s vami* Nov Par *habetis vobiscum*;
14, 8: *varila est'* Vat₄ προέλαβεν] *pride* Nov *prêd'ide* Par *praevenit*;
14,11: *srebr'niki* Vat₄ ἀργύριον] *pinezi* Nov Par *pecuniam*;
14,26: *v goru Elion'skuju* Vat₄ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν] *v' goru Maslin'skuju* Nov *v' goru Maslin'sku* Par *in montem Olivarum*;
14,28: *varêju* Vat₄ προάξω] *prêd'idu* Nov Par *praecedam*;
14,34: *poždête* Vat₄ μείνατε] *potr'píte* Nov *Potrphête* Par *sustinete*;
14,35: *vzmožno est'* Vat₄ δυνατόν ἐστίν] *biti možetv* Nov Par *fieri posset*;
14,38: *bvd'r'* Vat₄ πρόθυμον] *gotov'* Nov Par *promptus*;
14,43: *sv oružiem' i s dr'kolami* Vat₄ μετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων] *s' meči i s' drêviemv* Nov Par *cum gladiis et lignis*;
14,45: *oblobiza* Vat₄ κατεφίλησεν] *celova* Nov Par *osculatus est*;
14,48: *s dr'kolami* Vat₄ μετὰ ... ξύλων] *s drêviem'* Nov Par *cum ... lignis*;
14,58: *tr'mi d(b)nyti* Vat₄ διὰ τριῶν ἡμερῶν] *po trêh' d(b)nehv* Nov *po trih' d(b)nih'* Par *per triduum*;
14, 61: *vprašaše* Vat₄ ἐπηρώτα] *v'prosi* Nov Par *interrogabat*;
14, 62: *greduča* Vat₄ ἐρχόμενον] *prihodeča* Nov Par *venientem*;
14, 65: *prikrivati* Vat₄ περικαλύπτειν] *pokrivati* Nov Par *velare*;
14, 72: *g(lago)lv* Vat₄ τὸ ῥῆμα] *slovo* Nov *ot' slova* Par *verbi*;
15,3: *g(lago)lahu na nv arhierêi mnogohulnie g(lago)li* Vat₄ κατηγοροῦν αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς πολλά] *hulahu i ar'hierêi v' mnozêhv* Nov *osvaževahu ego arhierêi v' mnozêh'* Par *accusabant eum summi sacerdotes in multis*;
15,6: *ljudem'* Vat₄ αὐτοῖς] *im'* Nov Par *illis*;
15,16: *spiru* Vat₄ τὴν σπειρᾶν] *druž'bu* Nov Par *cohortem*;
15,27: *propeše* Vat₄ σταυροῦσιν] *raspeše* Nov Par *crucifigunt*;
15,32: *om.* Vat₄ ἴνα ἴδωμεν] *da vidimv* Nov *da vidimo* Par *ut videamus*;
15,34: *pri devetoi že godinê* Vat₄ τῆ ἐνάτη ὥρα] *v' godinu devetu* Nov Par *hora nona*;
15,41: *po nem' hoždahu* Vat₄ ἠκολούθουν αὐτῷ] *naslêdovahu i* Nov *slêfahu ego* Par *sequabantur eum*;
15,46: *plačeničju* Vat₄ τῆ σινδόνη] *plat'nomv* Nov Par *sindone*;
15,47: *M(a)riê Mvzgdalêna i M(a)riê Osipova zrêesta kvdê i polagahu* Vat₄ ἡ δε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ Ἰωσηφως ἐθεώρουν ποῦ τέθειται] *om.* Nov Par *Maria autem Magdalene et Maria Ioseph aspiciabant ubi poneretur*.

3.3. Međutim, uspoređuju li se dalje južna redakcija misala i opis *Muke Isusove* u *Par*, vidljivo je da je zbornički tekst u odnosu na *Nov* još dodatno prepravljen prema latinskome. Naime, gdje se u misalu razabire stariji predložak ovisan ili neovisan o grčkome izvoru, u *Par* je izražena redakcija i ispravljjanje prema latinskome. Npr.:

	Nov	Par
14,6:	Čto stužate ju? τι αὐτῆι κόπους παρέχετε;	Zač' ei ustil'ni este? quid illi molesti estis?
14,12:	egda Paska požiraet' se ὅτε τὸ Πάσχα ἔθουον	ki Vazam' zakalahu quando Pascha immolabant
14,17:	Večeru že biv'šu καὶ ὀψίας γενομένης	I večerǔ stvoren' vespere autem facto
14,41:	Prispi konac̃ ἀπέχει (+ το τέλος)	Dovole e(stǔ) Sufficit
14,45:	I prišadǔ ἔλθῶν	I gda pride Et cum venisset
14,49:	knigi zbudut' se πληρωθῶσιν αἱ γραφαί	ispl'net' se pisma impleantur Scripturae
14,55:	da ubijutǔ i εἰς τὸ θανατῶσαι αὐτόν	da ego smr'ti prēdadetǔ ut eum morti traderent
14,57:	lvžju sv(ē)dēt(e)lstvovahu ἔψευδομαρτύρουν	krivo sv(ē)doč'stvo nošahu falsum testimonium ferebant
14,58:	rukot'vorenuju τὸν χειροποίητον ne rukot'vorenuju ἀχειροποίητον	rukami stvorenuju manu factum ne rukami stvorenu non manu factum
14,60:	ēži si na te sv(ē)dēt(e)lstvujutǔ τί οὗτοί σου	ona ka tebi ob'mičut' se ot sēh' ea quae tibi obiciuntur ab his
14,63:	trēbuetǔ sv(ē)dēt(e)lstva χρεῖαν ἔχομεν μαρτύρων	želimo sv(ē)dokov' desideramus testes
14,64:	osudiše i dostoina suca smr'ti κατέκριναν αὐτόν ἔνοχον εἶναι θανάτου	osudič ego biti k'riva s'mr'ti condemnaverunt eum esse reum mortis
14,65:	za lanitu udarati κολαφίζειν αὐτόν	pošiinicami ego biti colaphis eum caedere
14,65:	biēhu po lanitama ῥαπίσμασιν αὐτόν ἔλαβον	poličnicami ego biēu alapis eum caedabant

14,65:	<i>Pror(e)ci n(a)mb h(r)st)e kto estv iže te udari</i> προφήτευσον (+ τις εστιν ο παισας σε)	<i>Prorokui</i> Prophetiza
14,67:	<i>vidêv'vši Petra</i> ιδούσα τὸν Πέτρον	<i>gda uzri Petra</i> cum vidisset Petrum
14,69:	<i>vidêvši i</i> ιδούσα αὐτόν	<i>g'da uzri ego</i> cum vidisset illum
14,70:	<i>stoečei</i> οἱ παρεστῶτες	<i>ki stahu</i> qui adstabant
14,70:	<i>i besêda tvoê êvlaet' te</i> (και η λαλια σου ομοιαζει)	0 0
15,3:	<i>I(su)sb že nič'tože otveča imb</i> (αυτος δε ουδεν απεκρινατο)	0 0
15,4:	<i>vižda' koliko si na te g(lago)ljut'</i> ἴδε πόσα σου κατηγοροῦσιν	<i>Vidiši li v' tolicih' te osvafujut'</i> vide in quantis te accusant
15,5:	<i>tako êko diviti se Pilatu zêlo</i> ὥστε θαυμάζειν τὸν Πιλᾶτον	<i>tako da čudi se Pilat'</i> ita ut miraretur Pilatus
15,7:	<i>naricaemi Varava</i> ὁ λεγόμενος Βαραββᾶς	<i>ki se diše Barabas'</i> qui dicebatur Barabbas
15,8:	<i>da otpustitv imb edinogo</i> 0	0 0
15,15:	<i>I(su)sa tepb</i> τὸν Ἰησοῦν φραγελλώσας	<i>I(su)sa biči b'ena</i> Iesum flagellis caesum
15,16:	<i>svlêše š nego rizi ego</i> 0	0 0
15,18:	<i>načeše rugati se emu</i> ἤρξαντο ἀσπάζεσθαι αὐτόν	<i>počeše pozdravlati ego</i> coeperunt salutare eum
15,28:	<i>Tagda z'bist' se pisanie</i> (και επληρωθη η γραφη)	<i>I isplneno bi pismo</i> Et impleta est Scriptura
15,31:	<i>Inie estv sp(a)salb a sebe li ne možetv sp(a)sti</i> ἄλλους ἔσωσεν, εἰ αὐτόν οὐ δύναται σῶσαι	<i>Inih' e sp(a)senih' stvoril' sebe samoga ne more sp(a)sena stvoriti</i> Alfos salvos fecit, seipsum non potest salvum facere
15,42:	<i>juže pozdê biv'šu</i> Καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης	<i>kda jure večer' b(i)si stvorenv</i> Et cum iam sero esset factum
15,45:	<i>uvêdêvb</i> γνούς	<i>gda poz'na</i> cum cognovisset

15,45:	<i>p(o)v(e)lē dati</i> ἐδωρήσατο	<i>darova</i> donavit
--------	-------------------------------------	--------------------------

U navedenim primjerima očito je vrlo pažljivo i dosljedno redigiranje *Muke* u *Par* prema latinskome predlošku. Primjetno je da hrvatskoglagoljski tekst *ad verbum* prati latinski poredak riječi. Ovisnost o latinskome uočljiva je osobito na onim mjestima gdje je tekst u *Par* dopunjen (15,10) ili izostavljen (14,70; 15,3; 15,8; 15,16) prema latinskome. Isto tako su neki arhaični oblici i konstrukcije misalskoga teksta zamijenjeni u *Par* mlađima i razumljivijima. Latinski utjecaj vidljiv je i u betacizmu: *Bêtanii* 246v, *Ab'ba* 249r, *Barabas*, *Barabu*, *Barabana* 251v, *Lema zabatani* 252v, kao i u upotrebi jednostruke negacije: *Ne v' d(b)nb prazdnikv*: *Ne da k(a)ko smet'na budet' v ljudêh'* 246v.

Provedene usporedbe i iz njih proizašle sličnosti sugeriraju da *Muke* u misalima i tekst u *Par* pripadaju zajedničkoj tekstualnoj tradiciji. U strukturi *Par* prepoznaje se tradicionalni liturgijski tekst. *Muka* u *Par* tekstološki se oslanja na južnu redakciju hrvatskoglagoljskih misala, ali je isto tako primjetno da je temeljito prepravljena prema latinskome izvorniku.

3.4. Osim utjecaja latinskoga predloška, u tekstu *Muke* u *Par* vrlo su izražene i jezične inovacije, i to na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini.

3.4.1. Pod utjecajem govornoga jezika poluglas se čuva ili gubi i zamjenjuje punim samoglasnikom. Kao znakovi za poluglas upotrebljavaju se štipić i apostrof. Štipić je čest na kraju riječi, dok u sredini riječi dolazi rijetko, npr.: *svdêlala* 247r, *Vbzda* 247r, *kvda* 247r, *Vbzam'* 247v, *svblaznet se* 248v, *svdê* 248v, *svziiju* 250r, *vbp'êhu* 251v, *svzvaše* 252r, *svzmet'* 252r, *svzidue* 252v. Možda se ti primjeri mogu objasniti svjesnim arhaiziranjem, jer u istima u tekstu u *Nov* poluglas je vokaliziran. Apostrof dolazi češće i to najviše na kraju riječi, zatim iza slogotvornih *r* i *l*, iza prefiksa *prêd-*, ispred sufiksa *-stvo*, a u drugim pozicijama njegova je upotreba nedosljedna, tako da postoje primjeri u kojima su isti oblici pisani s apostrofom ili bez njega. Zanimljivo je da su primjeri s vokaliziranim poluglasom rijetki, npr.: *Oprêsnakv* 246v, *Oprêsnakov'* 247v, *šad'* 249r, *sanam'* 250r, *vênac'* 252r, *vzapi* 252v, *vzapivb* 253r, *izdaše* 253r, a i ti su već potvrđeni u misalskome tekstu u *Nov* (izuzetak je *vzapivb*).

Tradicionalno pisanje *jata* dobro je sačuvano: *bê* 246v, *imêjuče* 247r, *smêšanoe* 247r, *prêdragoe* 247r, *dêlo* 247r, *têlo* 247r, *prêdast'* 247v, *grêšnikov'* 249r, *prêdateb* 249v, *drêviem'* 249r, *ubêže* 249v, *sêdeča* 250r, *vidêše* 251v itd. Ali postoje i njegove realizacije u ekavski i ikavski refleksi: *svitu* 247r, *predastv* 247v, *pinezi* 247v, *idita* 247v, *celova* 249v, *sidêše* 249v, *vim'* 250v, 251r, *viče* 251r.

Đerv dolazi više puta, jedanput u stranoj riječi: *Ĵetsemani* 248v, zatim u primjerima umjesto *žd*: *roĴenb* 248r, *TakoĴe* 248v, *toĴe* 249r, *sleĴaše* 249v, *osvajaĴevahu* 251r, *osvajaĴujut'* 251r, *viĴmo* 253r, *sleĴahu* 253r, *ĉuĴaše* 253r, na početku riječi: *ĴiĴi* 247v, *Ĵiduĉim'* 248r ili između vokala: *arhierĉi* 250r.

U više je primjera potvrđen rotacizam: *morete* 247r, *jure* 248r, *dari* 248r, 248v, *nere* 247r, *more* 249r.

3.4.2. Na morfološkoj razini pod utjecajem govornoga jezika nastavak je u 1. licu množine *-mo*: *idemo*, *ugotovimo* 247v. Isto tako pojavljuje se i čakavski genitiv množine imenica na *-ovb*: *Oprĉsnakovb* 247v, *uĉenikovb* 247v, *grĉšnikov'* 249r, *arhierĉovb* 250r, *sv(ĉ)dokov'* 250v. Treba istaknuti i instrumentalni morfem jednine ženskoga roda na *-ov*: *hinovb* 246v. Akuzativ jednine muškoga roda osobne zamjenice za 3. lice jest *ego*, *ga* ili *nega*.

3.4.3. U odnosu na pasionski tekst u misalima leksik je tu znatno pomlađen i to je osuvremenjivanje provedeno dosljedno i sustavno. Mnoge su riječi svaki put zamijenjene mlađim varijantama: riječ *Paska* promijenjena je u *Vazamb*²³, *Amenv* u *pravo*, *ĉesarb* u *kralb*, *ĉesarstvo* u *kralĉvstvo*, *rizi* u *svite*. Mlađi oblici odnosne zamjenice *ki* (n. sg.), *ka*, *ko*, *koga*, *komu*, *ki* (n. pl.) redovito zamjenjuju oblike zamjenice *iĴe*. Isto tako svi su oblici prezenta, imperfekta, participa i infinitiva glagola *glagolati* zamijenjeni oblicima glagola *govoriti*, dva puta glagolom *reĉi* i jednom s *diti*. I drugi glagoli ĉesto su zamijenjeni: *naĉeti* s *poĉeti*, *otveĉati* s *otgovoriti*, *otvrĉi* sa *zataiti*, a *propeti* s *raspeti*. *Egda* je promijenjeno u *gda* i *kĉda*, *vsagda* u *vĉzda*, *aĉe* u *ako*, *ĉko* u *da* i *kako*, *eterb* u *nĉki*, *edinb* u *edanb*, *azb* u *ĉ*, *kto* u *gdo*, *ĉto*, *eĴe*, *ĉeso* u *ĉa*.

Mnogi arhaizmi, moravizmi ili grĉke posuĉenice koje se pojavljuju u misalskim tekstovima, kao npr. *alvastra*, *vlaspimiĉ*, *kniĴnikb*, *lanita*, *lbstv*, *mĉvva*, *spira* i dr., u *Par* su zamijenjeni mlađim rijeĉima.²⁴ Samo se moravizam *sbnbmb* (concilium)²⁵ ističe kao rijedak primjer leksiĉkoga arhaiziranja. Usporeĉujući misalske

²³ P. Skok objašnjava da se hrvatska rijeĉ *Vazam* umjesto tuĉice *pasha* upotrebljava veĉ kod glagoljaĴa, a geografski je ograniĉena na »jadransku ĉakavsku zonu, na kajkavski hrvatski i slovenski i nigdje drugdje«. Upravo ta area rijeĉi sugerira da *Vazam* zapravo prevodi romansku rijeĉ *pascua* (= paĴa, hrana) kontaminiranu s nerazumljivom aramejskom *pasha*. Usp. P. Skok, *Vazam*, *Slovo* 4–5, Zagreb 1955, str. 64–70.

²⁴ Sve su te rijeĉi navedene i u hrvatskoglagoljskoj *Muci po Mateju*. Usp. M. Ŵimiĉ, *Leksik Muke po Mateju u hrvatskoglagoljskim misalima*, *Zbornik radova meĉunarodnoga znanstvenog simpozija »Muka kao nepresuĴno nadahnuĉe kulture...«* II, str. 211–220.

²⁵ Zanimljivo je da se ta arhaiĉna moravska varijanta nalazi ne samo u misalskim tekstovima *Muke*, nego i u svim hrvatskoglagoljskim psaltirima, pa i u psaltiru *PariĴkoga zbornika*. Usp. M. Ŵimiĉ, *Leksik hrvatskoglagoljskoga psaltira*, str. 51–52.

i zbornički tekst mogu se uočiti sinonimski parovi koji s jedne strane sadrže stranu ili stariju riječ, a s druge strane domaću ili noviju. Navodimo brojne primjere:

14,1:	<i>knižnici</i> Vat ₄ Nov] <i>l̄bstiju</i> Vat ₄ Nov]	<i>pisci</i> Par (14, 53) <i>hinovb</i> Par
14,2:	<i>ml'va</i> Vat ₄ Nov]	<i>smet'na</i> Par
14,3:	<i>prokaženago</i> Vat ₄ Nov] <i>alvastra</i> Vat ₄ Nov] <i>mnogocên'nie</i> Vat ₄ Nov] <i>skruš'si</i> Vat ₄ <i>skrušivši</i> Nov]	<i>gubavoga</i> Par <i>š'krabicu</i> Par (2×) <i>smêšanoe prêdragoe</i> Par <i>razbiv'si</i> Par
14,4:	<i>negodujuće</i> Vat ₄ Nov]	<i>nedostoinoju imêjuće</i> Par
14,5:	<i>niščim'</i> Vat ₄ Nov]	<i>ubozim'</i> Par
14,9:	<i>mirê</i> Vat ₄ Nov]	<i>svitu</i> Par
14,13:	<i>v lagvenê</i> Vat ₄ <i>vb vidri</i> Nov <i>κέραμιον</i>]	<i>baril'</i> Par <i>lagoenam</i>
14,14:	<i>učitel'</i> Vat ₄ Nov] <i>obitêl'</i> Vat ₄ Nov]	<i>meštrb</i> Par (14, 45) <i>stanb</i> Par
14,15:	<i>gornicu</i> Vat ₄ <i>gostin'nicu</i> Nov] <i>postlanu</i> Vat ₄ <i>postilanu</i> Nov]	<i>večerat(e)lnicu</i> Par <i>nastr'tu</i> Par
14,19:	<i>skr'bêti</i> Vat ₄ Nov]	<i>žalostiti se</i> Par
14,20:	<i>v solilo</i> Vat ₄ <i>v' šmurb</i> Nov]	<i>v' zdêlu</i> Par
14,22:	<i>hlêvb</i> Vat ₄ Nov]	<i>kruh'</i> Par
14,25:	<i>ploda</i> Vat ₄ Nov]	<i>roda</i> Par
14,31:	<i>priključit'</i> Vat ₄ Nov]	<i>prigodi ... se</i> Par
14,32:	<i>vasb</i> Vat ₄ Nov]	<i>selo</i> Par
14,34:	<i>priskr'bna</i> Vat ₄ Nov]	<i>žalost'na</i> Par
14,37:	<i>obrête</i> Vat ₄ Nov]	<i>naide</i> Par (14,40)
14,40:	<i>otegotêla</i> Vat ₄ Nov] <i>razumêhu</i> Vat ₄ <i>umêhu</i> Nov]	<i>otežčali</i> Par <i>vidihu</i> Par
14,47:	<i>izvlêče</i> Vat ₄ <i>izvlêkb</i> Nov]	<i>iznev'</i> Par
14,47:	<i>udari</i> Vat ₄ Nov]	<i>porazi</i> Par
14,51:	<i>junoša</i> Vat ₄ Nov]	<i>junak'</i> Par
14,54:	<i>v slêd' ego</i> Vat ₄ Nov]	<i>za nim'</i> Par
14,55:	<i>svêdêtelstva</i> Vat ₄ Nov]	<i>sv(ê)doč'stvo</i> Par
14,56:	<i>ravna svêdêtelbstva</i> Vat ₄ Nov]	<i>prikladna sv(ê)doč'stva</i> Par

14,59:	<i>ravno svêdêtel'stvo</i> Vat ₄ Nov]	<i>podobno sv(ê)doč'stvo</i> Par
14,64:	<i>vlaspimiju</i> Vat ₄ Nov]	<i>p'sost'</i> Par
14,65:	<i>voini</i> Vat ₄ Nov] <i>sluge</i> Par ; 15, 16: <i>voini</i> Vat ₄ Nov]	<i>vitezi</i> Par
14,66:	<i>nizu</i> Vat ₄ Nov]	<i>zdola</i> Par
14,67:	<i>vbzrêvši na n'</i> Vat ₄ Nov]	<i>gledajući ego</i> Par
14,68:	<i>dv'rie</i> Vat ₄ Nov]	<i>dvorb</i> Par
14,68:	<i>vzglasi</i> Vat ₄ Nov]	<i>zapê</i> Par (14, 72)
14,69:	<i>okr'st'</i> Vat ₄ Nov]	<i>okolo</i> Par
14,70:	<i>paki</i> Vat ₄ Nov]	<i>opet'</i> Par (15,12)
14,71:	<i>rotiti se</i> Vat ₄ Nov]	<i>kleti se</i> Par
14,72:	<i>abie</i> Vat ₄ Nov]	<i>tudie</i> Par (15,1)
14,72:	<i>vtoriceju</i> Vat ₄ Nov]	<i>paki</i> Par
15,1:	<i>svêtb</i> Vat ₄ Nov]	<i>više</i> Par
15,3:	<i>g(lago)lahu ... mnogohulnie g(lago)li</i> Vat ₄ <i>hulahu</i> Nov]	<i>osvaŕevahu</i> Par
15,6:	<i>običai</i> Vat ₄ <i>zakonb</i> Nov]	<i>navadanb</i> Par
15,6:	<i>svezanih'</i> Vat ₄ Nov]	<i>uznikov'</i> Par
15,7:	<i>kovniki</i> Vat ₄ Nov]	<i>zasidnici</i> Par
15,17:	<i>oblêše</i> Vat ₄ Nov]	<i>obl'koše</i> Par (15,20)
15,20:	<i>svlêše</i> Vat ₄ Nov]	<i>svlkoše</i> Par
15,22:	<i>est' skazaemo</i> Vat ₄ <i>tlkuet' se</i> Nov]	<i>e(stv) stl'mačeno</i> Par
15,22:	<i>Kranievo mêsto</i> Vat ₄ <i>mêsto Kal'varie</i> Nov]	<i>ubiên'ê mês'to</i> Par
15,23:	<i>ogorčeno</i> Vat ₄ Nov]	<i>s'mêšano</i> Par
15,26:	<i>napisanie</i> Vat ₄ Nov] <i>vini</i> Vat ₄ Nov]	<i>skaz'</i> Par <i>uzroka</i> Par
15,29:	<i>Uva</i> Vat ₄ Nov <i>ouá</i>]	<i>Vaha</i> Par <i>Vah</i>
15,35:	<i>glašâet'</i> Vat ₄ Nov]	<i>zovetb</i> Par
15,43:	<i>drvzê</i> Vat ₄ Nov]	<i>smino</i> Par
15,44:	<i>divlaše se</i> Vat ₄ Nov]	<i>čuŕaše</i> Par

Primjetno je iz tih paralela da su strane riječi u zborničkome tekstu prevedene domaćim ekvivalentima, npr: *alvastra* je promijenjena u *škrabica*, *lagvena* u *barilb*, *vlaspimiê* u *psostb*, *Kalvaria* u *mêsto ubiêniê*, dok za riječi *pošiinica* (=zaušnica, lat. *colapha*) i *policinica* (=čuška, lat. *alapa*) ne postoje paralele u misalskim tekstovima. U građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* te su riječi potvrđene

samo u tekstovima *Muka* u *Par*. Ali njihove potvrde pronalazimo u latiničkim leksionarima: *Zadarski leksionar*, koji ne sadrži Markovu *Muku*, na sinoptičkim mjestima u Matejevoj i Lukinoj ima: *schrabnicu pomasti*.²⁶ I *Bernardinov leksionar* na istom mjestu kao u *Par* ima: *skrabijcu pridrage pomasti*.²⁷ Isti leksionar ima riječ *poličnica* kao i *Par*, a na mjestu glagoljske riječi *psostv* ima *psovanje*.²⁸ Posebno je zanimljivo da i zbornički prijevod *město ubiěniě* latinskoga *Calvariae locus*, koji se osim u Markovoj *Muci* čita i u Matejevoj, nalazimo u leksionarima. U *Zadarskome* kod Mateja: *chaluarie od ubiganya misto* i kod Luke: *na misto cho se cove od ubiyanya misto*²⁹ i u Bernardina Spličanina, kod Mateja: *misto od ubojstva*, Luke: *misto ko se zove od ubojsko* i Ivana: *misto ko se zove od ubojstva misto*, dok je kod Marka: *misto krvno*.³⁰

Te tekstološke podudarnosti između *Par* i primorskih leksionara ne bi trebale biti slučajne. U znanstvenoj je literaturi poznato da su latiničkim leksionarima prethodili staroslavenski, glagoljicom pisani spomenici. Dapače, ističe se da su latinički spomenici nastali pohrvaćivanjem starih glagoljskih liturgijskih tekstova, dok je njihovo oslanjanje na Vulgatu bilo sekundarno.³¹ Upravo primjer prijevoda *Kalvarije* (Mt 27,33 i Mc 25,22) u latiničkim leksionarima F. Fancev navodi kao »najkarakterističnije ostatke drevne starine crkvenoslovenskoga teksta«: objašnjava da se »besmislice« kao *mjesto hraneno* u *Ranjininu leksionaru* i *misto krvno* u *Bernardinovu* mogu objasniti samo poznavanjem i ugledanjem na crkvenoslaven-ski prijevod *Kranievo město* koje dolazi od grč. Κρανίου τόπος, »a onda će dalje *krvno* biti samovoljom zamijenjeno sinonimnom konstrukcijom *od ubojstva*.«³² Taj isti primjer u kojem je *Kalvarija* prevedena kao »mjesto ubijanja ili ubojstva« citira i S. Graciotti u studiji o tekstualnoj tradiciji hrvatskoga leksionara. Mišljenja je da su slobodni prijevodi u *Zadarskome leksionaru* vrlo česti i da se reflektiraju u kasnijim leksionarima, a u ovom je slučaju pučkom etimologijom latinska riječ

²⁶ Usp. *Zadarski i Ranjinin leksionar*, *Djela JAZU* 13, Zagreb 1894, str. 14 i 47.

²⁷ Usp. *Leksionarij Bernardina Splječanina*, *Djela JAZU* 5, Zagreb 1885, str. 75 i 78.

²⁸ *Idem*, str. 77

²⁹ Usp. *Zadarski...*, str. 18 i 24.

³⁰ Usp. *Leksionarij...*, str. 73, 84, 89 i 78; V. Badurina-Stipčević, *Toponim Kalvarija u hrvatskim biblijskim prijevodima, Zbornik radova međunarodnoga znanstvenoga simpozija »Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – Passion une source inépuisable de l'inspiration en culture« III*, Udruga Pasiionska baština, Zagreb 2003, str. 185–196.

³¹ F. Fancev, *Vatikanski hrvatski molitvenik i Dubrovački psaltir. Dva latinicom pisana spomenika hrvatske proze 14 i 15 vijeka*, *Djela JAZU* 31, Zagreb 1934, str. XLV–LIII.

³² *Isto*, str. L.

Calvaria (*chaluaria*) shvaćena kao *charuaria*, tj. »mjesto krvi ili ubojstva«. ³³ Međutim, budući da prijevod *mêsto ubiêniê* nalazimo već u našem glagoljskom zborniku, znatno starijem od *Zadarskoga lektionara*, vjerojatno je to mjesto u latiničkim lektionarima moglo nastati pod tekstološkim utjecajem glagoljskoga predloška. Spomenuti primjer prijevoda *Kalvarije* upućuje da su možda prije pohrvaćenih latiničkih lektionara postojali i glagoljski lektionari s pohrvaćenim crkvenoslavenskim tekstovima. Dapače, tekstualne, jezične i leksičke karakteristike te hrvatskoglagoljske *Muke* iz 14. stoljeća navode na pomisao da je upravo glagoljski tekst sličan ovome mogao biti blizak predlošcima po kojima su nastajali latinički lektionari, kao npr. rukopisni *Zadarski* iz prve polovice 15. stoljeća ili latinički prvotisak, *Bernardinov lektionar* iz 1495. godine. Takav glagoljski zbornik namijenjen ženskome samostanu i po tipu je bio sličan latiničkim lektionarima s biblijskim čitanjima na »živom narodnom hrvatskom jeziku«, koja su bila namijenjena puku u crkvi, ženskim samostanima ili pobožnim laicima. ³⁴

4. Nakon tekstološke analize mogu zaključiti da hrvatskoglagoljska *Muka po Marku* u *Pariškome zborniku Slave 73* iz 1375. godine tradicijski pripada pasionskim tekstovima sačuvanima u južnoj redakciji hrvatskoglagoljskih misala. Ali u vještom redigiranju zborničke *Muke* prema latinskome izvorniku mnoga su mjesta popravljena ili promijenjena. Po brojnim osobito leksičkim osobinama tekst u *Par* razlikuje se od drugih hrvatskoglagoljskih tekstova *Muke* i ima srodnosti s latiničkim lektionarima. Hrvatskoglagoljski tekst *Muke po Marku* u *Par* nasljeđuje staroslavensku tradiciju i ujedno je spona prema mlađim, narodnim jezikom pisanim književnim spomenicima. U dodatku objavljujem cjelovitu glagoljsku *Muku* iz *Pariškoga zbornika Slave 73* u latiničkoj transliteraciji.

³³ S. Graciotti, La tradizione testuale dell'antico lezionario croato, *Ricerche slavistiche* (Roma) 22–21(1973–74), str. 148–149.

³⁴ Vj. Štefanić, Hrvatski prijevod Biblije, s. v. Biblija, *Hrvatska enciklopedija*, Zagreb 1941, sv. II, str. 490.

Muka g(ospod)a n(a)š(e)go I(su)sa H(rvst)a po Mar'ku³⁵

- gl. 14.
f. 246v/12 ¹V (o)no vr(ê)me· C. Bê Vazamъ i Oprêsnakъ po dvêju d(ь)nu: I iskaĥu ar'hierêi i pisci k(a)ko I(su)sa ĥinovъ êmutъ i ubijutъ: ²I gov(o)raĥu· S. Ne v' d(ь)нъ prazdnikъ: Ne da k(a)ko smet'na budet' v ljudêĥ'.
- f. 247r C. ³I gda bêše I(su)sъ v' Bêtanii v' domu Simuna gubavo ll ga i v'zležaše: pride žena imêjuĥi š'krabicu masti nar'di smêšanoe prêdragoe· I razbiv'ši škrabicu v'zliê na gl(a)vu ego· ⁴I bêĥu nêci nedostoinoju imêjuĥe v' sebê i g(o)v(o)reĥe· S. Da začь pogibêl' siê pomasti stvorena bê? ⁵Mogaše bo siê mastь prodati se veĥe nere za tris'ta pinezi: i dati ubozim': C. I š'krzitaĥu na nju: ⁶A I(su)sъ reĥe· + Ostavite ju· Zaĥ' ei usil'ni este? Dobro dêlo sьdêlala e(stъ) vъ me· ⁷Vъzda bo ubozih' imêti budete s vami: i kьda v'shoĥete morete im' dobro tvoriti: a mene ne vъzda imêti budete· ⁸Ĉa bo imêše se stvori· prêd'ide bo pomazati têlo moe na pogrebenie· ⁹Pravo g(o)v(o)ru v(a)mъ g'dê ljubo prop(o)v(ê)dano budet' e(van)j(e)lie sie vъ v'sem' svitu· i ĥto siê stvori reĥet' se na pametъ ee· C. ¹⁰A Juda S'kariot' ll edinъ ot dvêju na des'te· ide k' arhierêom'· da prêdast' ego im'· ¹¹Oni slišavše vrazdovaše se· i obeĥaše se emu pinezi dati: I iskaše kako ego podobno predastъ:
- f. 247v ¹²I prvi d(ь)нъ Oprêsnakov' ki Vazam' zakalaĥu: rêše emu uč(e)n(i)ci· S. Kamo hoĥeši da idemo· i ugotovimo tebi da ĥiši Vazam'· C. ¹³I posla d'va ot' uč(e)nikov' svoih' i r(e)ĥe ima· + Idita v' gradъ: i usrêĥet' vaju ĥ(lovê)къ baril' vode nose· Po nem' idita: ¹⁴i kьdê godi v'nidetъ· rcêta gospodinu domu· ere meštrъ gov(o)ri· G'dê stanъ moi: G'dê Vъzam' s' uč(e)nici moimi snêmъ? ¹⁵I ta vama pokažetъ večerat(e)lnicu veliku nastr'tu· i on'dê ugotovaita nam'· C. ¹⁶I šad'ša uč(e)nika ego i

³⁵ Tekst je transliteriran u latinicu prema načelima uobičajenima u objavljivanju glagoljskih tekstova – ê, ju, j, ê, štapic kao v i apostrof kao '. Interpunkcijski znakovi i velika slova slijede glagoljski original, a dodatno su i vlastita imena napisana velikim slovom. Prenijete su i oznake za uloge kod čitanja ili pjevanja *Muke*: križ + (*Christus*) i latinska slova C. (*chronista*) i S. (*secundus*). Skraćene riječi razriješene su u okruglim zagradama, a teže čitljiva mjesta u šiljastima. Podjela na glave i retke napravljena je prema izdanju *Novum Testamentum graece et latine* (edidit A. Merk), *op. cit.*

- pridosta v' grad'· i obrêtošta kako r(e)če ima I(su)sъ· i ugotovasta Vazamъ·
- f. 248r ¹⁷I večerъ stvoren': pril de s' dvêma na deste. ¹⁸I vzležečim' im' i jîdučim'· reče I(su)sъ· + Pravo g(o)v(o)ru vamъ: da edanъ od' vas' me prêdastъ· C. ¹⁹A oni počeše žalostiti se i g(o)v(o)riti po ed'nom'· S. Eda ê? C. ²⁰Онъ r(e)če im'· + Edanъ ot ·bĭ· (=12) ki omače sъ mnov' ruku v' zdêlu· ²¹A s(i)nъ vistinu č(lovêčъ)ski gredetъ kako pisano estъ o nem'· Iju gore č(lovê)ku tomu· po kom' s(i)nъ č(lovêčъ)ski prêdast' se· Dobro bi emu· ako rojêny ne bilъ bi č(lovê)kъ ta· C. ²²I jîdučim' im' priêty I(su)sъ kruh' i bl(agoslo)viv' prelomi· i da imъ· i r(e)če· + Primate· Se e(stъ) têlo moe· C. ²³I priêm' čašu h(va)li vzdæ da imъ· I piše ot nee v'si· ²⁴I r(e)če imъ· + Sa e(stъ) kr'vъ moê novoga zavêta: ka za mnozêh' izliet' se: ²⁵Pravo g(o)v(o)ru vamъ: da jure ne budu piti ot roda loz'noga: dari v d(ъ)nъ onъ g'da ono piti budu novo v' kralev'stvo b(o)žĭ:
- f. 248v C. ²⁶I p(ê)s(nъ) rekše· izidoše v' ll goru Maslin'sku: ²⁷I r(e)če imъ I(su)sъ· + V'si s'blaz'nite se o mni v noč' su: zane pisano e(stъ)· Poražu pas'tira· i razidut se ov'ce· ²⁸Na potom' gda vskr'snu· prêd'ïdu v(a)sъ v' Galilêju· C. A Petrъ r(e)če emu· S. ²⁹I ako vsi s'blaznet se o tebi: da ne ê· C. ³⁰I reče emu I(su)sъ· + Pravo govoru tebi da ti dn(ъ)sъ v noč' ovu· prie nere dvakrat' peteh' gl(a)sъ dastъ· trikrat' me budeš' zataiti· C. ³¹A onъ veče govoraše· C. I ako prigodi mi se nakurъ umriti s tobom': ne zataju tebe· C. Takože i v'si govorahu·
- f. 249r ³²I pride v' selo komu ime Jêt'semani: i reče učenikom' s'voimъ: + Sidite sьdê: dokolê p(o)m(o)lju se· C. ³³I poêť Petra i Êkova i Iv(a)na s' sobom'· i poča strašiti se i stužati· ³⁴I r(e)če imъ· + Žalost'na e(stъ) d(u)ša moê: dari do smr'ti· Potrpête sьdê i b'dite· C. ³⁵I g'da preide malo· pade na z(e)mlju i m(o)laše d||a ako biti možetъ· da mimoidet' ot nego časъ· ³⁶I r(e)če: + Ab'ba o(tъ)če v'sa tebi v'zmožna sutъ· mimonesi čašu su ot mene· Da ne ča ê hoču· da ča ti· C. ³⁷I pride i naide ih' s'pečih'· I r(e)če Petru· + Simune s'piši· Ne more li edanъ časъ pobditi? ³⁸Bdite i m(o)lite: da ne vnidete v napastъ· D(u)hъ bo gotov' e(stъ): a pl't' nemočna· C. ³⁹I paki šad' m(o)li se· tože s(lovo) gov(o)re· ⁴⁰I vrativ' se opetъ· naide ih' spečih'· Bêhu bo oči ih' otežčali· i ne vidihu ča to g(o)v(o)rili bi emu· ⁴¹I pride tretič'· i r(e)če imъ· + Spite jure· i počivaite· Dovolje e(stъ)· Pride godina· se

prêdast' se s(i)нъ č(lovêčъ)ski v ruke grêšnikov'. ⁴²V'stanite poidimo. Se ki me prêdae· blizu e(stъ)

- f. 249v C. ⁴³I oče emu g(o)v(o)reču· pride Juda S'kariotъ: edanъ ot ·bъi· (=12) i š' nim' narod' mnogi poslani s' meči i s' drêviemъ· ot' ar'hierêi i pisac' i starêšinъ. ⁴⁴Dal' || bo bêše prêdat(e)lъ zn(a)m(e)nie imъ g(o)v(o)re: S. Koga godi celuju ta e(stъ) êmite ego· i povedite s'hraneno· C. ⁴⁵I gda pride tud'e pristupivъ k' nemu r(e)če· S. Zdrav' Meštre· C. I celova ego· ⁴⁶A oni ruke v'zložiše na нъ i êše ego· ⁴⁷I edanъ ot okolo stoečih' iznev' nož' porazi raba ar'hierêova· i urêza emu uho· ⁴⁸I odgovoriv' I(su)съ reče imъ· + Kako na razboinika li izidoste s' meči i s drêviem' êti me· ⁴⁹Po v'se d(ъ)ni u vas' bêh' v' crk(ъ)vi uče· i ne êste mene: Na da ispl'net' se pisma· C. ⁵⁰Tada uč(e)nici egovi ostaviv'se ego vsi pobêgoše· ⁵¹A junak' nêki slêjaše ego odêven' plačem' na nazê i êše ga· ⁵²A onъ ostaviv' plač'· nag' ubêže ot nih'· ⁵³I privedoše I(su)sa k' ar'hierêju· i snidoše se v'si erêi i pisci i starišine· ⁵⁴A Petrъ iz'daleka za nim' ide dari vnutarъ v' dvorъ arhierêovъ· i sidêše съ sl || ugami i griêše se pri og'ni· ⁵⁵A arhierêji i vasъ sanam' iskahu na I(su)sa sv(ê)doč'stvo da ego smr'ti prêdadetъ· i ne nahoêhu: ⁵⁶Mnozi bo sv(ê)doč'stvo krivo govorahu na nega· i prikladna sv(ê)doč'stva ne bêhu· ⁵⁷I nici v'stav'se se krivo sv(ê)doč'stvo nošahu na нъ govoreče· S. ⁵⁸Ere mi slišasmo ego g(o)v(o)reča· Ê razoru crk(ъ)v' siju rukami stvorenuju: i po trih' d(ъ)nih' inu ne rukami stvorenu opet' sзijju· C. ⁵⁹I ne bi podobno sv(ê)doč'stvo ih'· ⁶⁰I vstav' se arhierêi po srêdê vprosi I(su)sa g(o)v(o)re· S. Ne otgov(a)raeši li nič'če na ona ka tebi ob'mičut' se ot sêh'· C. ⁶¹A onъ ml'čaše: i nič'če ne otgovori· Paki ar'hierêi v'prosi ego i r(e)če emu· S. Ti li esi H(гъstъ) s(i)нъ b(og)a bl(agoslovl)enago· C. ⁶²A I(su)съ r(e)če emu· + Ê esъm'· + I uzrite s(i)na č(lovêčъ)sk(a)go sêdeča o desno || sile b(o)žie: i prihodeča s' oblaci n(e)b(e)skimi C. ⁶³Arhierêi že razdr'v' svite svoe r(e)če· S. Čto oče želimo sv(ê)dokov'· ⁶⁴Slišaste p'sost'· Ča vam' se vidi· C. Ki v'si osudiše ego biti k'riva s'mr'ti· ⁶⁵I počêše nêci pljuvati na нъ· i pokrivati lice ego· i pošiiinicami ego biti i govoriti emu S. Prorokui ·C. A sluge poličnicami ego biêhu.

C. ⁶⁶I budući Petru v' dvori zdola· pride edna ot rabъ ar'hierêovih'· ⁶⁷I gda uzri Petra grijuča se· gledajući ego r(e)če· S. I ti s' I(su)som' Nazareninom' bêše· C. ⁶⁸A onъ zatai

- f. 251r g(o)v(o)re· S. Ni vim' ni znam' ča diši· C. I izide vanъ prêd' dvorъ· a petêh' zapê· ⁶⁹I paki g'da uzri ego druga raba poče govoriti okolo stoečim'· da sa ot onih' e(stъ): ⁷⁰A on' opet' zatai: I po malê paki ki stahu· g(o)v(o)rahu Petru· S. Vistinu ot || onêh' esi: ere i Galilêi esi· C. ⁷¹A on' poče kleti se i prisegati· da ne vimъ č(lovê)ka sega koga g(o)v(o)rite· ⁷²I tudie paki petêh' zapê· I spomenu se P(e)trъ ot' slova ko rekal' bêše emu I(su)sъ· prie nere peteh' v'spoet' dvakrat': trikrat' me zataiši: i poče plakati.
- gl. 15. ¹I tud'e sjutra viče stvoriše <v'si> arhierêi s' starêšinami i knižnici i vsim' sanmom'· svezavše I(su)sa vedoše· i prêdaše Pilatu· ²I v'prosi ego Pilat'· S. Ti li esi kral' judêiski? C. A on' odgovoriv'· r(e)če emu· + Ti gov(o)riši· C. ³I osvâjevahu ego arhierêi v' mnozêh'· ⁴A Pilat' paki v'prosi ego reki· S. Ne otgovaraši li ničtore: Vidiši li v' tolicih' te osvâjujuť· C. ⁵A I(su)sъ k tomu nič'če ne otgov(o)ri· tako da čudi se Pilat'· ⁶I v
- f. 251v d(ъ)nъ prazdnika navadanъ bivaše im' pustiti || ednoga ot uznikov' koga ljubo prošahu· ⁷I bêše ki se diše Barabas' raz'boinik'· ki s' zasidnici bêše svezanъ· ki v' zasid'stvi s'tvoril' bêše uboistvo· ⁸I gda vzide narod' poče prositi kako vsъgda tvoraše im': ⁹A Pilat' otveča im' i r(e)če· S. Hočete li da puču vam' krala judêiskoga? C. ¹⁰Vidêše bo da po nenavisti prêdaše ego ar'hierêi· ¹¹A ar'hierêi naustiše narod'· da pače Barabu pustitъ imъ· ¹²A Pilatъ opet' otvečav'· r(e)če im'· S. Da č' učinju kralju judêiskomu? C. ¹³A oni paki vzapiše· S. Prop'ni ego· C. ¹⁴A Pilat' g(o)v(o)raše im'· S. A č' e zla učinil'? S. A oni veče vьp'êhu· S. P'ropni ego· C. ¹⁵A Pilat' hotê zadovolu ljudem' stvoriti pasti im' Barabana· i preda im' I(su)sa biči b'ena da prop'net' se.
- f. 252r ¹⁶A vitezi vedoše ego v || nutarъ v' dvorъ pritvor'ni: i sъzvaše v'su druž'bu· ¹⁷i obl'koše ego v' purpuru: i vložiše emu s'plet'se trnovъ vênac'· ¹⁸i počeše pozdravlati ego· S. Zdravъ kr(a)lju judêiski· C. ¹⁹I biêhu gl(a)vu ego trstiju· i opljuvahu ego· i preklanajuče kolêna m(o)lahu ego· ²⁰I potom' g'da porugaše se emu· svlkoše ego s pur'pure· i obl'koše ga v' svite ego·
- i vedoše ego na ras'petie· ²¹I prisiliše mimohodeča nêkoga Simuna Cirineê o(tъ)ca Alekšandrova i Rufova· da poneseť križ' ego· ²²I privedoše ego na Golgota mêsto: ko e(stъ)

- f. 252v
stl'maćeno ubiêñ'ê mêš'to: ²³I daêhu emu piti s' mêšano vino: i ne priêth: ²⁴I raspev'se ego razdêliše s' vite ego: meçuêe ž'rêbi ob' ne g'do ča vьzmet' · ²⁵Bêše bo godina tret'ê: i raspeše ego · ²⁶I bêše skaz' uzroka ego pisanь · kr(a)lь || judêiski · ²⁷I š nim' raspeše d'va razboinika ednoga o desno a drugago o livo ego · ²⁸I isplneno bi pismo ko g(o)v(o)ri · I s nečistivimi vmênenь b(i)si ·
²⁹I mimohodeêe p'sovahu ego tresuêe gl(a)vami s' voimi i govoreêe · S. Vaha ki razaraet' crk(ь)vь b(o)žiju: i v trêh' d(ь)nêh' sьzidue · ³⁰Sp(a)si se samь: slêzi s križa · C. ³¹Takoe i ar'hierêi rugajuêe se drug' k' drugu s' knižnici govorahu · S. Inih' e sp(a)senih' stvoril' · sebe samoga ne more sp(a)sena stvoriti: ³²Ako g(ospod)ь kral' Iz(drai)l(e)vь estь snide n(i)ne s križa · da vidimo i vêruemo emu · C. I ka š nimь raspeta bihota: stužahota emu · ³³I bivši godini šestoi · t'me biše po vsei z(e)mli: dari do godine devete · ³⁴I v' godinu devetu · vzapi I(su)sь gl(a)s(o)mь velikim' g(o)v(o)re · + Eloï · + Eloï · Lema zabatani · C. Čto || e(stь) s'tlmačeno · + B(ož)je moi · + B(ož)je moi · Da zač' ostavil si me? C. ³⁵I nici ot' okolo stoeêih' · slišavše g(o)v(o)rahu · S. Se Iliju zovet' · ³⁶I tek' edanь i naplni spugu octa i vzloživ' na tr'stь piti daêše emu govore · S. Ostavite · vījmo ako pride Iliê s'neti ego · C. ³⁷A I(su)sь pustiv' gl(a)sь velik' izdaše · ³⁸I opoñь crk(ь)veni razdrê se na dvoe ot višnago kraê do nižnago · ³⁹I vidiv' sat'nikь ki protivu staše · da tako vzapivь izdaše r(e)če · S. Vistinu č(lovê)kь sa s(i)nь b(o)ži bê · C. ⁴⁰Bêhu že i žene izdaleka zreêe · meu kimi bêše M(a)riê Mag'dalêna i M(a)riê Êkova malago i Osipova mati · i Salomi · ⁴¹I gda bêše v' Galilêi slêjahu ego i služahu emu · I ine mnoge ke vkupь š nim' vzašle bihu v' Er(u)solimь:
- f. 253r
⁴²I kda jure večer' b(i)si s'tvoreñь ere bêše petakь ki estь prêd' sobotom' · ⁴³pride Osipь ot Arimatie plemenit' desetnik' · ki i sam' bêše čekae kr(a)l(ê)vstvo b(o)žie · I smino vlize k Pilatu · i prosi têlo I(su)s(o)vo: ⁴⁴A Pilatь čujaše se ako jure umri · I prizvav' sat'nika · v'prosi ako jure umrl' bêše · ⁴⁵I gda poz'na ot' satnika · darova têlo Osipu · ⁴⁶A Osipь kupiv' platna i s'nam' ego ob'vi plat'nomь · i položi ego v' grobi ki bêše issêkalь v kamiku · I privali kamenь · na d'vari groba ·
- f. 253v

Marcus Passion in the Croatoglagolitic Paris Miscellany (Slave 73)

Summary

Textual analysis of Croatian Glagolitic Marcus Passion in the *Paris Miscellany* (Paris, Bibliothèque Nationale, Slave 73) shows its connection with older passion texts, preserved in the southern redaction of Croatian Glagolitic missals. Nevertheless, the skillful redaction of the *miscellany's* Passion in relation to the Latin source resulted with many changes and elaborated details. Numerous lexically characteristics of the text in the *miscellany* differ from other Croatian Glagolitic texts, manifesting some relationship with Croatian Latin-script sources.

Ključne riječi: hrvatskoglagoljski zbornici, Pariški zbornik Slave 73, Muka Kristova po Marku, tekstološka analiza

Key words: Croatian Glagolitic Miscellanies, Paris Miscellany (Slave 73), Marcus Passion, textual analysis